

TEBERRU

benin kuruluşu geleceğe izâfe edilemeyeceği gibi meydana geleceği şüpheli bir hadiseye de bağlanamaz. Zira aynı zamanda bir temlik işlemi sayıldığından hibe bu tür durumlara elverişli değildir.

b) Yapılan bir iş, harcama veya ödemenin sebepsiz iktisap teşkil edip etmediği belirlenirken teberru terimine sıkça atıf yapılır. Şöyle ki: Bir iş, harcama veya ödeme ya ifa ya borçlandırma ya da bağışlama amacıyla yapılır. Bu üç amaçtan birine dayanmadan gerçekleşen kazandırma hukukî sebepten mahrum olduğu için haksız iktisap teşkil eder ve iadeyi gerektirir. Ortada bir borç ilişkisi varken borçlunun borcuna uygun hareketi ifa şeklinde değerlendirilir. Fakat borç ilişkisi bulunmadığı halde kişi başkası için iş, harcama veya ödeme yapmış ve bunu teberru kastıyla yaptığını açıkça belirtmemişse, hatta bunu borçlandırma amacıyla yaptığını iddia ederse bu iddianın hukuk tarafından kabul edilip karşı tarafın borçlu sayılması tartışmalıdır. Bu iddia esas alınırsa haksız iktisaba dayalı borç söz konusu olur; haksız iktisaba hükmedilmezse yapılan iş, harcama ve ödeme teberru şeklinde değerlendirilir ve rücu hakkı söz konusu olmaz. Bu bağlamda teberru terimi haksız iktisap teşkil etmeyecek biçimde iş, harcama veya ödemenin ifa ya da borçlandırma amacı taşımaksızın yapılmasını ifade eder. Aslında meselenin bu yönü temsil yetkisiyle yakından ilgilidir. Temsil yetkisinin varlığı ve kapsamına ilişkin değerlendirmeler teberru sonucuna ulaşma hususunda belirleyici bir role sahiptir; kişinin fuzûlî sayıldığı yahut yetkili olmakla birlikte yetki sınırının dışına çıktığının belirlendiği durumlarda yapılan iş, harcama ve ödemeler genellikle teberru kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 227; VIII, 60; XI, 133, 180, 196; XII, 35, 48; XIV, 142; XVII, 60, 195; XVIII, 27; XIX, 170; XXV, 162; XXVIII, 10; XXIX, 38; Gazzâlî, *el-Vasîl fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm – M. M. Tâmir), Kahire 1417/1997, III, 235; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 153-155; VI, 5-6, 13, 16, 19, 40-41, 118-119, 214, 219; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1411/1990, IV, 306; VI, 513; VIII, 486, 488; XIV, 101; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ'* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, III, 38, 78, 103, 145-150; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, III, 231, 292, 307, 326, 353, 373; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 237; Âdil b. Abdülkâdir b. Muhammed Velî Kûteh, *el-Kavâ'id ve'd-âvâbihtü'l-fıkhiyyetü'l-Karâfiyye: Zümretü't-temlikâti'l-mâlîyye*, Beyrut 1425/2004, II, 741-744; "Teberru", *Mu.F. X*, 65-68.

BİLAL AYBAKAN

TEBETTÜL

(التبتل)

Sâlikin

her şeyden yüz çevirip

bütün varlığıyla

Allah'a yönelme halini ifade eden tasavvuf terimi.

Sözlükte "kesilmek, kopmak, uzaklaşmak" anlamına gelen **tebettül** kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de "kişinin her şeyden uzaklaşarak kendini tamamen Allah'a vermesi ve bütününü O'na yönelmesi" mânâsında kullanılmıştır (el-Müzzemmil 73/8). Birçok âyette dünya hayatının önemsizliği anlatılmış, bu hayatın çekiciliğine aldanılması istenmiş, âhiretin ise daha önemli ve hayırlı olduğu, dünya hayatına karşılık âhiret hayatını feda etmenin ağır bir azabı gerektireceği bildirilmiş, mal ve evlât dünya hayatının cezbedici süsü diye nitelendirilmiş, kalıcı iyi amellerin Allah katında daha değerli kabul edildiği belirtilmiştir (el-Bakara 2/86; Âl-i İmrân 3/185; en-Nisâ 4/77; el-Kehf 18/46; Lokmân 31/33; en-Nâziât 79/38-39). Bu sebeple tasavvuf ehli dünyadan ve dünya nimetlerinden uzak durmayı tercih etmiş, kulluğu tam olarak gerçekleştirebilmek için mâsivâyı bırakıp bütününü Allah'a yönelmeyi gerekli görmüştür. Evlenmeyip erkeklerden uzak durduğu için Hz. Meryem'e ve mâsivâdan yüz çevirdiği için Hz. Fâtîma'ya tebettül ile aynı anlama gelen "Betül" sıfatı verilmiştir.

Tebettül kavramı "kendini tamamen ibadete verme" anlamındaki ruhbanlığı, dolayısıyla evlenmemeyi de kapsar. Ancak Hz. Peygamber'in açıklamaları (*Müsned*, I, 175; III, 158, 245; V, 17; VI, 125, 157, 253; Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6-8) bu davranışların İslâmiyet'te tasvip edilmediğini, dolayısıyla tebettülün bu hususları içermediğini göstermektedir. Nitekim bazı sahâbîler bir araya gelerek gecelerini namaz kılmak, gündüzlerini oruç tutmakla geçirmeye, eşleriyle bir araya gelmeye niyet ettiklerinde, "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı şeylerin temiz ve güzel olanlarını haram saymayın. Sınırı aşmayın, haddi tecavüz etmeyin; Allah haddi tecavüz edenleri sevmez" meâlindeki âyet inmiş (el-Mâide 5/87) ve Hz. Peygamber onları bu davranışlarından menetmiştir.

Tasavvuf ile tebettül kelimelerinin aynı mânaya geldiğini söyleyen bazı sûfler tasavvufun Kur'ân-ı Kerîm'deki karşılığının

tebettül olduğunu düşünmüşlerdir. Tebettülü tasavvufi bir mertebe şeklinde ilk defa ele alan Hâce Abdullah-ı Herevî, bu kavramı "sâlikin her şeyi bir yana bırakarak bütününü Allah'a yönelmesi" şeklinde tanımlamış ve üç dereceye ayırmıştır. Birinci derecedeki tebettül, insanlara karşı bir beklenti içinde bulunma ve bu sebeple onları önemseme duygusundan kurtulmaktır. Sâlikin bu duygudan arınması nefsinin Allah'a teslim etmesi, ilâhî hükme rıza göstermesi ve her şeyin O'ndan geldiğini (tevhîd-i ef'âl) müşahade etmesiyle mümkündür. İkinci derecedeki tebettül sâlikin nefsinin arzu ve isteklerinden uzaklaşarak Allah'la ünsiyet kurması, böylece ilâhî keşfe ulaşmasıdır. Tebettülün ilk derecesi halkın teveccühünü önemsememek, ikinci derecesi nefsin arzularına meylenmemektir. Zira arzu ve istekler nefse hayat veren unsurlardır. Bunlara olan meyil ortadan kalktığında nefis etkisini kaybeder ve kalp süffî âleme yöneltmekten kurtulur. Fıtratındaki zâtî sevgiyle Allah'a dönerek O'nunla ünsiyet halinde olmanın esinliğini teneffüs etmeye başlar. İlâhî ünsiyet ve yakınlığı elde ettiğinde keşfin nurunu beklemeye koyulur. Üçüncü derecedeki tebettül ise sâlikin kendini sülûkünde mesafe almaya adanmasıdır. Bunu gerçekleştirebilmesi için istikamet üzere olması, vuslat arzusunun kendisini bütününü kaplaması ve cem' mertebesinin başlangıcına ulaşmaya gayret etmesi gerekir. Zira cem' mertebesinin başlangıcı, Hakk'ın nurunun parlıtlarının ortaya çıktığı ve bu nur sebebiyle sâlikin fenâ haline doğru sürüklenildiği yerdir.

Abdürrezzâk el-Kâşânî, tebettül kavramının kayıtsız şartsız mâsivâdan tecridi ifade ettiğini belirterek avamın tebettülünü "insanlardan bir beklenti içinde olmak", müridin tebettülünü "nefsin yöneldiği şeyleri düşünmekten uzaklaşmak", vâsılın tebettülünü "Hak'tan başka her şeyden soyutlanmak" şeklinde tanımlamıştır (*Tasavvuf Sözlüğü*, s. 118-119). Kâşânî ayrıca tebettülün birinci derecesini korku veya ümit sebebiyle kişinin lezzetlerden uzaklaşması, ikinci derecesini nefsin hevâ ve arzularından kesilmesi sonucu dünya ile ilgisinin kalmaması ve fitrî, zâtî mahbubuna dönmesi, üçüncü derecesini de hiçbir şeye alâka duymaması şeklinde açıklamış, son mertebenin ancak ahadiyyet nurunun insanı tamamen kuşatmasıyla gerçekleşeceğini ve onu fenâ makamına ulaştıracağını belirtmiştir (*Şerhu Menâzil*, s. 75-76).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 175; III, 158, 245; V, 17; VI, 125, 157, 253; Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Hakkâ'ıku't-tefsîr: Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (nşr. Seyyid Umrân), Beyrut 2001, II, 355-356; Herevî, *Şad Meydân*, Kahire 1954, s. 20; a.m.f., *Menâzilü's-sâ'irîn* (nşr. S. de Laugier de Beaurecueil), Kahire 1962, s. 25; Affüddin et-Tilimsânî, *Şerhu Menâzil* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Tunus 1989, I, 149-152; Baklî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazif M. Hoca), İstanbul 1974, s. 38; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Şerhu Menâzil*, Beyrut 1995, s. 75-76; a.m.f., *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 118-119; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, II, 30-36; İbn'l-Hatîb, *Ravzatu't-ta'rif* (nşr. Muhammed el-Kettânî), Beyrut 1970, II, 471; Ni'metullah b. Mahmûd, *el-Fevâilü'l-ilâhiyye*, İstanbul 1326, II, 455; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256, s. 166; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1255, IV, 502-503; Mahmûd Ebû'l-Feyz el-Menûfî, *et-Temkîn fi şerhi Menâzilü's-sâ'irîn*, Kahire 1969, s. 70-73; Abdürrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler -Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği-*, Bursa 2008, s. 93-94; Ali Refîî, "Tebettül", *DMT*, IV, 69-70; Ahmed et-Tîb, "et-Tebettül", *el-Mevsû'atü'l-İslâmiyyetü'l-âmmeh*, Kahire 1422/2001, s. 329; Pervâne Urucniyâ, "Tebettül", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 368-370.

ABDURREZZAK TEK

TEBEU't-TÂBİİN

(تبع التابعين)

Tâbiîni müslüman olarak gören
ve müslüman olarak ölen
üçüncü nesli ifade eden terim.

Sözlük anlamı "tâbiîni izleyenler"dir; tâbiîni müslüman olarak görüşen ve müslüman olarak ölenleri daha özel anlamıyla tâbiîni neslinin âlimlerinden hadis rivayet edenleri ifade eder. Tebeu't-tâbiîni sahâbe ve tâbiînden sonraki üçüncü nesildir ve **etbâu't-tâbiîni** (**etbâ'**) diye de anılır. Tebeu't-tâbiîni devrinin başlangıcını ve sonunu kesin sınırlarla belirlemek mümkün değildir. Hadis râvilerini tabakalara ayıran bazı âlimler, tebeu't-tâbiîni dönemini son tâbiî kabul edilen Halef b. Halîfe'nin vefat tarihi olan 180 (796) yılında başlatmakta ve 220 (835) yılında sona erdirmektedir. Ancak tebeu't-tâbiîni devri çok daha erken tarihte başlamış olan Şu'be b. Haccâc ve İmam Mâlik gibi bu neslin önde gelen şahsiyetleri 180 yılından önce vefat etmişlerdir. Dolayısıyla bu neslin bazı üyeleri 220 yılı gibi geç tarihlere kadar hayatta kalmış olsalar bile onların çoğunluğunun yaşadığı dönemi, tâbiîni döneminin bir kısmını içine alacak şekilde yaklaşık 135-190 (752-806) yılları arasında kabul etmek daha uygun görünmektedir. Bir kimsenin tebeu't-tâbiînden sayılması için bir tâbiîyi kısa bir

süre de olsa görmesi yeterli olmakla birlikte bu neslin birçoğu tâbiîni beraber yaklaşıp aynı devirde yaşamıştır. Tabakat kitaplarında 190'dan (806) sonra vefat edenlerin tebeu't-tâbiînden olup olmadığının tartışılması da 135-190 yılları arasının tebeu't-tâbiîni devri kabul edilmesi gerektiği görüşüne ağırlık kazandırmaktadır. Bu devrin başlangıcı Abbâsîler'in yönetime geçtiği yıllara rastlar. Endülüs'te aynı dönemde Abdurrahman b. Muâviye'nin kurduğu Endülüs Emevî Devleti hüküm sürmektedir. Abbâsîler'in hilâfeti ele geçirmeleriyle birlikte Araplar'la mevâlî arasında görülen ayrılıklar büyük ölçüde ortadan kalkmış, hatta mevâlî Araplar'a karşı birçok alanda ve özellikle ilmî faaliyetlerde üstünlük kazanmıştır.

Farklı kültürere mensup insanların Müslümanlığı kabul etmesi, tercüme faaliyetlerinin başlaması ve Abbâsî halifelerinin âlimleri desteklemesi gibi etkenler ilmî faaliyetleri tebeu't-tâbiîni döneminde daha da hızlandırmıştır. Bu devirde henüz medrese gibi kurumlar bulunmadığından ilmî faaliyetler camilerde ve evlerdeki ders hallerinde devam ettirilmiş ve isnad kullanımını yaygınlaştırıp hadisler isnadlı şekilde rivayet edilmiştir. Tâbiîni devrinden beri birer ilim merkezi olma özelliğini koruyan Medine, Kûfe, Basra ve Dimaşk gibi şehirlerin yanı sıra Abbâsî Devleti'nin başşehri Bağdat tebeu't-tâbiîni döneminin ortalarında kurulmuş ve kısa zamanda bir ilim merkezi haline gelmiştir. Bu şehirleri Mısır, Vâsît, Horasan, Nişâbur ve Rey takip etmiştir. Abbâsî Devleti sınırları içerisinde meydana gelen kültürel gelişmelerden Endülüs Emevî Devleti etkilendiği için Kurtuba (Cordoba), İşbiliye (Sevilla) ve Tuleytula (Toledo) gibi şehirlerde de ilmî faaliyetler yürütülmüştür.

Tâbiîni döneminde Ömer b. Abdülazîz'in tâlimatıyla başlayan tedvîn faaliyeti tebeu't-tâbiîni devrinde gelişerek devam etmiş, bu faaliyet neticesinde hadislerin yanında sahâbe ve tâbiîni fetvaları da derlenmiştir. Tedvîn esnasında toplanan malzeme herhangi bir sıra gözetilmeden yazılmaktaydı. Ancak bu şekilde meydana getirilen eserlerden yararlanmanın güçlüğü kısa sürede farkedilince tedvînle birlikte tasnife de ağırlık verilmiş ve sistematik eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bunun ilk ürünleri musannef tarzındaki eserler olup bazıları günümüze ulaşmış, bazıları daha sonra tasnif edilen eserlerin içinde kısmen yer almıştır. Tedvîn ve tasnif sürecinde Medine'de Mâlik b. Enes, İbn Ebû Zî'b; Mekte'de İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne; Bas-

ra'da Saîd b. Ebû Arûbe, Şu'be b. Haccâc, Rebî' b. Sabîh, Hammâd b. Seleme; Yemen'de Ma'mer b. Râşid; Kûfe'de Süfyân es-Sevrî, İbn Ebû Zâide; Dimaşk'ta Evzâi, Saîd b. Beşîr; Rey'de Cerîr b. Abdülhamîd; Horasan ve Merv'de Abdullah b. Mübârek; Vâsît'ta Hüseyim b. Beşîr öne çıkan âlimlerdir. Öte yandan tebeu't-tâbiîni devrinde isnad sistemi iyice geliştiğinden sayıları gittikçe artan rivayetlerin, uydurma hadislerin ve bunların râvilerinin durumunu inceleyen birçok âlim yetişmiştir. Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Abdurrahman b. Mehdî ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân dönemin önde gelen tenkitçileridir. O zamana kadar râviler hakkında sözlü olarak aktarılan bilgiler bu dönemde derlenip kayıt altına alınmıştır. Hadis ilmiyle beraber Hz. Peygamber'in hayatını ve savaslarını ele alan siyer ve megâzî türleri de gelişmiştir. Tedvîn devrinin başlarında bazı müellifler siyer ve megâziye dair bilgileri toplamışlardı. Bu faaliyetleri sürdüren birçok tebeu't-tâbiîni âlimi bu konuda kitaplar yazmıştır. Bunların en önde gelenleri Ma'mer b. Râşid, Ebû Ma'ser es-Sindî ve Mu'temir b. Süleyman'dır.

Tebeu't-tâbiîni döneminde en çok gelişme gösteren ilim dallarından biri de fıkıhtır. Halkın Emevî yönetiminden duyduğu rahatsızlığı iyi değerlendiren, onların İslâm dinini ve hukukunu ihmal ettiklerini, kendilerinin İslâmî hükümleri hayata geçireceklerini iddia ederek iş başına gelen Abbâsîler, İslâmî ilimleri ve özellikle fıkıh gelişimini desteklemiştir. Halife Mansûr, Irak ve Bağdat'taki ulemânın yanı sıra Medine'ye gittiği sıralarda İbn Ebû Zî'b ve Mâlik b. Enes gibi âlimlerle görüşüp tavsiyelerini dinlemiş, âlimlere ihsanlarda bulunmuş, bütün ülkeye gönderdiği fermanlarla ulemânın eser telif etmesini istemiştir. Onun ve ardından gelen halifelerden Mehdî-Billâh ile Hârûnürreşid'in ülkede hukuk birliğini sağlamak için birtakım girişimlerde buldukları ve bu konuda Mâlik b. Enes gibi fakihlerin görüşlerini aldıkları bilinmektedir. Aynı devirde Kûfe'de Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî; Şam'da Evzâi ve Mısır'da Leys b. Sa'd gibi âlimler fıkıh alanında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Mehdî-Billâh ve Hâdî-İlêhak dönemlerinde kadılık yapan Ebû Yûsuf'a çok değer veren Hârûnürreşid, İslâm tarihinde ilk defa ihdas edilen başkadılık (kâdilkudât) görevini ona vermiştir. Fıkıh alanında sonraki devirlerde örnek alınıp kaynak kabul edilen birçok eser tebeu't-tâbiîni devrinde yazılmıştır. Bunlardan Mâlik b.